

GENIE ALS IDEE

Leven en lijden van Otto Weininger

André Huitenga

De Schwarzschannergasse stond in Wenen bekend als een stille straat. Toch had niemand het schot gehoord dat de stilte van de nacht van de derde oktober van het jaar 1903 verscheurde. Pas de volgende dag werd het roerloze lichaam van een jongeman in zijn bed in het huis nummer 15 aangetroffen. In zijn hand was nog het wapen waarmee hij zich in de nachtelijke stilte een kogel door het hart had willen schieten. De kogel had het hart echter net gemist waardoor er nog enig leven in het lichaam te bespeuren viel en men het in allerijl naar het dichtsbijzijnde ziekenhuis transporteerde.

Dezelfde jongeman had slechts enkele dagen eerder een kamer in het huis gehuurd, om zo dicht mogelijk in de geestelijke nabijheid van zijn grote idool, Ludwig van Beethoven te zijn, die in dit pand zijn laatste adem had uitgeblazen. Dat de jongeman hetzelfde van plan was geweest, had slechts een enkele van zijn toch al niet talrijke vrienden vermoed. Toch had zijn moed hem kennelijk op het allerlaatste moment verlaten, want door zijn onhandig schot stierf hij niet op de door hem zo vereerde plaats, maar in het vrij anonieme *Wiener Allgemeine Krankenhaus* om half elf van de volgende morgen. Op de overlijdensakte vermeldde de behandelende arts een leeftijd van slechts vierentwintig jaar, waarmee hij nog een half jaar teveel rekende. Ogenscheinlijk een typisch Weens einde van een anoniem leven en niets zou ook natuurlijker geweest zijn als zijn dood even naamloos zou zijn gebleven.

De dood van juist deze jongeman bracht echter niets minder dan een schok teweeg door heel Wenen en de naam van de dode zou nog jaren op ieders lippen liggen. Vooraanstaande geleerden - en lieden die zich als zodanig beschouwden - ontstaken in felle discussies wanneer hij ter sprake kwam. Ook in de cafés van kunstenaars en in ieder zichzelf respecterend Wener gezelschap was hij gesprekstema nummer één.

De meningen die gevormd werden liepen, om het zacht te zeggen, nogal uiteen. Voor sommigen was hij een groot wetenschapper, terwijl hij voor anderen slechts pseudo-wetenschap bedreef. Sommigen vonden hem een antisemiet. Anderen vonden hem een typische jood. Sommigen vonden hem kortweg gek. Anderen zagen in hem een nieuwe Jezus. Over een ding echter was iedereen het eens: Otto Weininger was een genie geweest.

Wie was deze jongeman die de gemoederen in Wenen zo heeft kunnen bewegen? Wie een antwoord zoekt op deze vraag moet zich enige moeite getroosten, want de naam Weininger is vandaag de dag in bijna geen enkel

Otto Weininger

encyclopedie terug te vinden.¹ Daarentegen zijn de namen van diegenen die hem bewonderden - Kraus, Wittgenstein, Strindberg, Schönberg om maar enkelen te noemen - wel volop bekend bij iedereen. Het is niet het enige opvallende aspect in het leven van Otto Weininger. Integendeel. In het hele leven van Weininger komen de tegenstellingen voortdurend terug en zijn feitelijk het enige constante daarin. Het zijn ook juist deze tegenstellingen die hem zo een interessant, maar tevens verwarrend figuur maken.

In dat kader past ook zeker de wetenschap dat Weininger ondanks zijn nog jeugdige leeftijd een ongewone eruditie bezat, die hij uiteindelijk in slechts één enkel werk verpakte. Dit werk, *Geschlecht und Charakter*,² dat vlak voor zijn dood gepubliceerd werd,³ bevat dan ook alle kenmerken die zo typisch

¹ Over Weininger is veel geschreven, maar de enige recente biografie die ik heb kunnen vinden is J. Le Rider, *Le cas Otto Weininger. Racines de l'antiféminisme et de l'antisémitisme* (Parijs 1982). Voor dit artikel heb ik gebruikt gemaakt van de bewerkte Duitse vertaling: idem, *Der Fall Otto Weininger. Wurzeln des Antifeminismus und Antisemitismus* (Wenen en München 1985).

² O. Weininger, *Geschlecht und Charakter. Eine prinzipielle Untersuchung* (Wenen en Leipzig 1903). In 1984 verscheen de Nederlands vertaling bij de Arbeiderspers *Geslacht en karakter. Een principieel onderzoek* (Amsterdam 1984).

³ Posthuum werden later nog dagboek aantekeningen, briefwisselingen en aforismen

zijn voor Otto Weininger. Knap gefundeerde beweringen wisselen zich af met romantisch-mythische betogen. Uitingen van extreem anti-feminisme en dito anti-semitisme worden even verderop gevolgd door beweringen van het tegenovergestelde. En juist als het werk ten onder dreigt te gaan aan de tegenstellingen komt Weininger met een hoogst opmerkelijke synthese. Dat *Geschlecht und Charakter* zulk een ongekend succes werd, is dan ook vooral te danken aan het feit dat het een gelijke zeggingskracht heeft voor zowel de meest eenvoudige dingen van het leven als wel voor de meest diepzinnige gedachten daarover. Weininger was er in geslaagd de geest van zijn tijd te verwoorden in al zijn tegenspraak en complexiteit, in al zijn waanzin en in al zijn genialiteit.

In de Oostenrijkse geschiedenis geldt het jaar 1880 als een gunstig jaar. In meerdere opzichten namelijk kan dit jaar gelden als een niet onbelangrijk keerpunt in de geschiedenis van de Habsburgse dubbelmonarchie. Economisch gezien zat men weliswaar nog in de sinds 1873 bestaande crisis, maar langzaam maar zeker werden de voorwaarden geschapen voor het gezonde herstel dat het einde van de eeuw zou kenmerken. Oostenrijk-Hongarije gleed als het ware behoedzaam van een oud, adelijk keizer-koninkrijk naar een moderne, industriële staat. Dat gebeurde op dergelijk milde wijze dat er uiterlijk weinig veranderde. Er was eigenlijk nergens sprake van een 'revolutie'. De oude standen bleven onaangetaast en er verschenen geen nieuwe om ze te vervangen. De oude praal werd gemoedelijk van een nieuw jasje voorzien.

Ook op politiek gebied zat er een verandering in de lucht. Na twee opeenvolgende perioden van vrij extreem conservatisme en liberalisme was het ook hier tijd voor een gematigd klimaat. Daar had het overigens lang niet naar uitgezien, want de anti-liberale gevoelens leken zich te zullen uiten in een extreem nationalisme. Deze beweging werd vooral aangevoerd door Georg von Schönerer, die een radicale terugkeer naar 'Duitse' waarden predikte en een virulent anti-semitisme. Vooral op het platteland en bij de stadse kleinburgers vonden deze beweringen gretig aftrek. Maar ook veel intellectuelen voelden veel affiniteit met deze beweging, zij het zeker niet in de radicale vorm van een Schönerer.

Opvallend genoeg bewerkstelligde deze beweging bijna het tegenovergestelde van wat zij leek te beweren. Via de opmerkelijke verschijning van Karl Lueger (spreek uit als Lu-eger) bereikte de tot *Christlichsoziale Partei* geformeerde beweging in 1895 inderdaad de overhand in Wenen, vooral steunend op de middenstand en de lagere ambtenaren. Lueger wist na enige tegenwerking uiteindelijk meer dan tien jaar zijn stempel op de stad te drukken en het is bepaald niet de slechtste tijd voor de Weners geweest. Ondanks de uiterlijke vertoning was de gevoerde politiek niet tegen joden gericht, er werd zelfs een sociaal vooruitstrevende politiek gevoerd, zodat uiteindelijk zelfs de joodse en niet-Duitse bevolkingsgroepen Lueger steunden. Het klimaat rond 1900 duidde dan ook niet op de duistere tijden die nog zouden volgen.

Het jaar 1880 kan ook voor de cultuur als een bijzonder belangrijk jaar gelden. Het is namelijk in deze tijd dat er een generatie opgroeit die de Oostenrijkse cultuur tot grote hoogte zullen gaan stuwen. Het is deze genera-

tie die rond de eeuwwisseling het modernisme in Wenen gaat ontwikkelen en die over het algemeen bekend staat onder de naam 'das junge Wien', dit om het conflict met de vorige generaties aan te duiden.⁴ Musil, Broch, Schiele, Kokoschka, Loos, Schönberg zij allen behoorden tot deze generatie van 'hemelbestormers' en de bezielende leiding lag vooral in handen van de al iets oudere Karl Kraus. In 1880 werd ook Otto Weininger geboren en daaruit is al af te leiden dat ook hij tot deze generatie behoort, alhoewel ironisch genoeg pas na zijn dood.

"Ich wurde geboren in Wien am 3. April 1880 als Sohn des Goldarbeiters Leopold Weininger; absolvierte die Volksschule im VI. und VII. Bezirke Wiens, das Untergymnasium im I., das Obergymnasium im VIII. Bezirke Wiens."

Met deze korte levensloop begint Otto Weininger zijn *curriculum vitae* dat hij in het jaar 1902 - een cruciaal jaar in zijn leven - schreef. Eigenlijk valt ook niet veel meer aan deze droge opsomming toe te voegen. Otto had een vrij evenwichtige en normale jeugd, die over het algemeen als gelukkig kan worden gekwalificeerd. Zijn vader Leopold was als Hongaarse jood van Moravië naar de grote stad getrokken en had het nooit bijzonder breed in zijn leven gehad. Met zijn lage scholing had hij echter toch een vrij respectabel beroep als zilversmid, alhoewel hem dit niet hoog op de sociale ladder bracht. Desondanks wist Leopold Weininger genoeg naam te maken om opdrachten van het hof en uit het buitenland te krijgen. De familie Weininger had dan ook aan niets gebrek.

Otto's moeder, Adelheid, was in tegenstelling tot haar man geen dominante persoonlijkheid, maar eerder de zorgzame figuur op de achtergrond. Leopold zag, naar latere getuigenissen van de kinderen,⁵ zijn vrouw dan ook vooral als een veredelde huisvrouw, die voor de beste omgeving voor de vier kinderen diende te zorgen. Leopold zorgde er ook voor dat de kinderen een zo vrij mogelijke opvoeding kregen. Ondanks zijn joodse wortels voelde Leopold zich niet bijzonder joods en was hij - zoals vele joden in zijn tijd - agnosticus. Zijn kinderen leerde hij de kunst te waarderen en ieder mens als zijn gelijke te zien.

Op achttienjarige leeftijd trekt Otto uit deze ouderlijke omgeving om te gaan studeren. Voortaan leeft hij op diverse kamers verspreid over heel Wenen. Op de door de katholieke kerk gedomineerde scholen had hij zich ontwikkeld tot de beste leerling van zijn klas, echter niet zo geliefd bij zijn leraren vanwege zijn vaak eigenzinnig gedrag. Otto beschikte over een verbluffende algemene kennis, maar vooral in de talen en in de literatuur voelde hij zich helemaal thuis.

Aan de universiteit echter begint hij vooral zijn interesse voor de meer exacte wetenschappen te ontwikkelen. Hij begint een studie natuurwetenschap-

⁴ In feite zijn er drie 'golven' generaties, die tot deze beweging gerekend worden. De derde en laatste, die van 1880, vormde de meest uitgesproken breuk met de oude tradities.

⁵ Vooral Otto's oudere broer Richard heeft nog enige naam gemaakt als self-made man in de V.S. Hij wilde overigens niets meer van zijn familie weten en schreef een autobiografie, waarin hij voornamelijk zichzelf bewondert: R. Weininger, *Exiting Years* (New York 1978).

pen, die indertijd nog gedomineerd worden door de positivistische theorieën van bijvoorbeeld Mach. Naast zijn hoofdstudie volgt Weininger ook colleges in biologie, wiskunde en psychologie, die alle drie een wezenlijke invloed op zijn denken hebben.

"Was meinen Studiengang im meinem Hauptfache anlangt, habe ich nur anzuführen, daß ich mit dreizehn Jahren über philosophische und kosmologische Dinge nachzudenken anfieng. Am meisten Einfluß haben auf mich in psychologischer Beziehung die "biologische Methode" in Avenarius' "Kritik der reinen Erfahrung" ausgeübt, in philosophischer Beziehung die praktische Philosophie von Nietzsche und Kant."⁶

Aan de universiteit maakt Weininger weinig vrienden. Gesloten als hij is besteed hij zijn tijd vooral aan het lezen van boeken en het volgen van colleges. Daarnaast gaat hij vaak naar het theater en voert in zijn kleine kring van vrienden vaak nachtelijke discussies. Zijn beste vriend van deze dagen, Hermann Swoboda, omschrijft hem als volgt:

"Sein Leben war ein unausgesetztes Nachdenken. Ermüdung kannte er nicht. Er brauchte keine erholung. Unterhaltung und Vergnügen, welcher Art immer, war ihm kein Bedürfnis. Nichts lenkte ihm vom Nachdenken ab, nichts störte ihm darin."⁷

Even opmerkelijk zijn de ontmoetingen die Stefan Zweig met Weininger op de universiteit had. Weininger had toen al enige naam gemaakt als de student die zijn eigen professoren had weten te verbazen en ook Zweig was geen onbekende voor Weininger. Een paar keer kwamen beide mannen elkaar toevallig tegen in de bibliotheek. Beiden waren zich er na een vluchtige blik van bewust wie de andere was, maar geen van beiden durfde dit te laten merken, waardoor de beide mannen elkaar gedurende een kwartier of zo heimelijk bespioneerden totdat een van beide zijn boeken pakte en de bibliotheek verliet. Zweig, die later ook een bewonderaar van Weininger werd, schrijft over hem het volgende:

"Er sah immer aus wie nach einer dreißigstündigen Bahnfahrt, schmutzig, ermüdet, zerknittert, ging schief und verlegen herum, sich gleichsam an einer unsichtbaren Wand drückend, und der Mund unter dem dünnen Schnurrbärtchen quälte sich irgendwie schief herab. Seine Augen (erzählten mir später die Freunde) sollen schöne gewesen sein: ich habe sie nie gesehen, denn er blickte immer an einem vorbei."⁸

⁶ C.V. te vinden in de Wiener Stadt- und Landesbibliothek, Handschriftensammlung H.I.N. 107.897. De genoemde Richard Avenarius was een volgeling van Mach, die Mach met Kant in de filosofische psychologie probeerde te verenigen. Weininger voelde zich zeer tot zijn theorieën aangetrokken.

⁷ H. Swoboda, *Gedenkrede für Otto Weininger*. Niet gepubliceerde rede, gehouden op de 4e oktober 1958.

⁸ S. Zweig, 'Vorbeigehen an einem unauffälligen Menschen: Otto Weininger' in: *Europäisches Erbe* (Frankfurt 1960) 223.

Het is rond deze tijd dat Weininger aan *Geschlecht und Charakter* begint te werken. De basis van het boek had Weininger gelegd in een proefschrift, waarmee hij aan de universiteit zijn graad van doctor hoopte binnen te halen. Dit werk, dat de titel *Eros und Psyche* droeg, vormde een vrij radicale breuk met alle gangbare theorieën van die tijd, aangezien het de biologie als basis van menselijk gedrag beschreef. Weiningers professoren Jodl en Müllner waren echter zo onder de indruk van zijn opvattingen dat zij hem ertoe aanzetten het in boekvorm uit te brengen.

Het opmerkelijke van Weininger was dat hij een synthese van filosofie, biologie en psychologie in één theorie gebruikte. Vernieuwend was vooral ook het gebruik van de psychologie. Weininger was samen met zijn vriend Hermann Swoboda in de ban geraakt van de bestudering van menselijk gedrag en samen reisden zij menig congres af. Swoboda was tevens in contact gekomen met Sigmund Freud, wiens theorieën die hem nu zoveel roem bezorgd hebben toen nog vrijwel onbekend waren. Swoboda volgde enkele behandelingen bij Freud en berichtte enthousiast hierover aan zijn vriend. Het feit dat Weininger Freud als een groot denker erkende blijkt ook uit het feit dat hij een bijna klare versie van *Geschlecht und Charakter* persoonlijk aan hem voorlegde. Deze werkte de jongeling echter weer snel de deur uit, een daad waaraan Freud later nog met spijt op zou terugzien, maar daarover later meer.

Tijdens het werk aan *Geschlecht und Charakter* vindt er een opmerkelijke verandering in het denken van Otto Weininger plaats. Rond het jaar 1902 verandert zijn nog positivistische, wetenschappelijke instelling langzaam in een mythisch-romantische houding. Zover Weininger ooit een positieve kijk op de wereld had gehad, was daar nu helemaal geen sprake meer van. Weininger verandert van vriendenkring, vervalt in depressies die worden afgewisseld door fases van een bijna maniakaal te noemen kennisvergaren. Openlijk breekt hij met de ideeën van Avenarius en Mach. Tussen het werk aan zijn boek door reist Weininger naar Duitsland en Noorwegen, vanwaar hij een lange briefwisseling blijft onderhouden met zijn oude vriend Swoboda.⁹ Vaak kondigt Weininger grootse plannen aan, die hij later om een of andere reden weer niet uitvoert. Na zijn terugkomst in Wenen valt hij dan weer in diepe depressies.

De reden voor deze plotselinge wending in het denken van Otto Weininger is al even duister als zijn nieuwe denken zelf. Begint hij aan zichzelf te twifelen of groeien hem zijn ideeën boven het hoofd? Alle opties zijn eigenlijk mogelijk. Vast staat dat Weininger - toch al niet ontbloeit van zelfkritiek - rond deze tijd zwaar aan zichzelf begint te torsen. Beïnvloed door de Wagneriaanse filosofie begint Weininger steeds anti-semitischer te denken, wat bijna onvermijdelijk met zijn eigen joodse achtergrond in botsing moet komen. Een ander probleem is Weiningers seksuele geaardheid. Alhoewel nergens expliciet vermeldt, is Weininger waarschijnlijk homoseksueel geweest. In zijn brieven aan Swoboda maakt hij namelijk melding van proeven in strijd tegen de homosexualiteit en alhoewel nergens vermeld wordt wie de proefpersoon is, duidt Weiningers soms euforische taal sterk in zijn eigen richting.

⁹ Deze briefwisseling is terug te vinden in H. Swoboda, *Otto Weiningers Tod* (Wenen en Leipzig 1911). Overigens als beschouwing over Otto Weininger aan te raden.

Weiningers geestelijke toestand heeft ook zijn uitwerking op de voltooiing van *Geschlecht und Charakter* niet gemist: Weininger schrapt oude ideeën, voegt nieuwe toe. Steeds duidelijker ook krijgt het werk het karakter van een allesomvattende theorie, die de aard van de mensheid in een nieuw en beslissend licht wil stellen. Weininger raakt er namelijk steeds meer van overtuigd een geniaal werk te schrijven en dien ten gevolge zelf een genie te zijn. In zijn poging om het hele menselijke lijden voor de eeuwigheid vast te leggen creëert Weininger echter een monster, waaraan hij zelf nauwelijks nog kan voldoen:

"Was Weininger in der letzten Zeit seines Lebens erstrebte, läßt sich mit einem Worte sagen: *Heiligkeit* ... Was der Heilige anstrebt, Loslösung von allem Irdischen, daß macht nebst anderem auch das Wesen der Genialität aus. In jedem Genie steckt ein Heiliger."¹⁰

In deze sfeer promoveert Weininger in juli 1902 op zijn proefschrift en op dezelfde dag laat hij zich dopen als protestant, een opmerkelijke stap in een katholiek land. Ondanks groeiende meningsverschillen blijven zijn professoren Weininger steunen met het zoeken naar een uitgever, die uiteindelijk gevonden wordt in het gerenomeerde huis Braumüller. Jodl adviseert zijn pupil voor de definitieve versie zijn meest provocerende uitspraken terug te nemen, maar Weininger is dan al niet meer te houden en voegt zelfs zijn later meest berucht geworden hoofdstukken over joden en vrouwen toe, gevolgd door een messianistische apotheose. *Geschlecht und Charakter* is eindelijk gereed om de wereld verstoeld te doen staan.

De basisgedachte die Weininger in *Geschlecht und Charakter* uitdraagt is dat de indeling van de mensheid in een mannelijk en een vrouwelijk deel onjuist is. Uiterlijk bestaan er weliswaar alleen deze twee geslachten (even afgezien van de minder courante tussenvorm), maar daarmee is nog niet ontkend dat ieder mens is ontstaan uit genetisch materiaal van beide seksen. De mens was daarmee - net als alle biologische verschijningen - een genetisch dual product en volgens Otto Weininger was deze dualiteit bepalend voor het menselijk karakter.

De gedachte dat ieder mens zowel mannelijke als vrouwelijke elementen in zich draagt is rond 1900 niet echt nieuw en Weininger beroept zich dan ook op verschillende bronnen om deze bewering te ondersteunen. Alhoewel deze wetenschap meer op vooronderstellingen dan op feiten gebaseerd was, werd ze door het overgrote deel van de wetenschappers wel als waar ervaren. Weiningers toevoeging aan de theorie is dat hij de beide elementen als elkaars tegenpolen introduceert. Het karakter van een bepaalde persoon zou dan gevormd worden door de aanwezige verhouding van mannelijke en vrouwelijke elementen. Eenvoudig gezien wordt het karakter dus bepaald door twee polen die Weininger M (dus 100% genetisch mannelijk) en V (100% genetisch vrouwelijk) noemt. Een mens met 65% M en 35% V heeft dus een

¹⁰ H. Swoboda, *Otto Weiningers Tod* (Wenen en Leipzig 1911) 97. Het boek geeft overigens ook een kritisch en gefundeerd beeld over Weininger en is zonder meer een van de betere boeken die er verschenen in de vloed van publicaties over Weininger na zijn dood.

ander karakter als iemand met 43% M en 57% V. Tussen de beide polen M en V komen dus ontelbare mogelijke karakters voor. De enigste uitzondering vormden volgens Weininger de beide polen zelf, die volgens hem niet in de natuur voorkwamen.

Deze beide polen bestonden volgens Weininger alleen als *idealtypen* en de karaktereigenschappen die aan beide polen toegeschreven konden worden, konden grof gezegd worden omschreven als 'goed' en 'kwaad' (Weininger had hier overigens in eerste instantie geen ethische indeling op het oog). M staat zo bijvoorbeeld voor 100% constructief, terwijl V voor 100% destructief staat. M is cultuurscheppend, V cultuurvernietigend. Aangezien geen mens 100% M of V was, droeg iedere mens beide krachten in zich.

Uit de verhouding M/V leidde Weininger ook de wet op de aantrekkingskracht af: Ieder mens wordt het meest aangetrokken tot een partner met wie hij/zij samen een M en een V heeft van 100% of daar in de buurt. Normaal gesproken was het in de natuur ook zo dat leden van het mannelijke geslacht meer M dan V hadden in hun karakter en andersom. Er kon echter ook sprake zijn van een situatie waarin een vrouw meer M had dan V of dat een man meer V was dan M. Logischerwijs zou zo iemand meer aangetrokken worden tot iemand van het zelfde geslacht, dan tot de andere kunne. Hiermee was volgens Weininger dus ook de homosexualiteit te verklaren.

Met deze biologische theorie - die overigens nog zeer in het positivisme van Avenarius en Mach gefundeerd was - zou Weininger vandaag de dag, zeker vanuit feministische kringen niet op bijval mogen rekenen. Tenslotte zijn alle destructieve en negatieve elementen in de mens als 'vrouwelijk' omschreven en zijn deze ook nog eens vooral bij vrouwen terug te vinden. In zijn inleiding zegt Weininger echter zijn betoog vooral tegen mannen te richten en bovendien verbond Weininger aan zijn theorie de conclusie dat vrouwen gelijke rechten dienden te hebben als mannen, aangezien de verdeling man/vrouw volledig arbitrair was. Een opmerkelijke conclusie dus in een niet bepaald vrouwvriendelijke tijd.

De achtergronden van deze conclusie zijn echter minder vrouwvriendelijk: Volgens Weininger was iedere wens naar vrijheid die er bij vrouwen leefde geen andere dan een uiting van het mannelijke element in de vrouw, aangezien alleen M zulke krachten kon herbergen. Weininger wilde dan ook zeker niet zover gaan om vrouwen zoiets als stemrecht te verlenen. Iedere vrouw die zich ooit creatief geuit had of die zich bijvoorbeeld inzette voor de vrouwenbeweging was een vrouw met een grote M. Het beste bewijs hiervoor, aldus Weininger, was dan ook het feit dat al deze vrouwen of een zeer mannelijk uiterlijk, of zelfs lesbisch waren: George Sand, Katharina de Grote, Annette von Droste-Hülshoff, Helena Blavatsky.¹¹ Overigens zag Weininger de vrouwenbeweging maar een kort leven beschoren. Volgens hem waren er perioden in de geschiedenis waarin de vrouwen meer M en de mannen meer V kregen. Deze perioden werden dan afgewisseld door perioden waarin V dan weer de vrouwen overheerste.¹²

Ook voor de homosexualiteit kwam Weininger tot de vooruitstrevende eis van algemene acceptatie van deze seksuele geaardheid omdat zij niet verwerpe-

¹¹ *Geschlecht und Charakter*, 76-81.

¹² *Ibidem*, 86.

lijker was dan heteroseksualiteit. Weiningers theorie vormde overigens voor de homosexualiteit wel een belangrijke stap naar voren, omdat hier eigenlijk voor het eerst de notie naar voren werd gebracht dat homosexualiteit een natuurlijke oorzaak kon hebben. De theorieën uit Weiningers tijd leidden soms tot zulk 'wetenschappelijke' uitspraken als dat het opsluiten of castreren van alle homoseksuelen de zaak wel uit de wereld zou helpen. De algemene opvatting was in ieder geval dat homosexualiteit een ziekte was die genezen kon en moest worden. Zelfs vandaag de dag zijn de geleerden over de oorzaak van homosexualiteit het nog grondig met elkaar oneens, wat een vrij recent geval - waar hersenonderzoek centraal stond - nog maar weer eens bewezen heeft.

Weininger zou Weininger niet zijn als hij niet boven op de zojuist geschetste biologische constructie een tweede niveau zou weten aan te brengen, die in wezen haaks staat op zijn onderbouw. Was het menselijk karakter van nature door biologische wetten bepaald, de mens bezat een instrument dat los van de natuur stond en deze kon uitvoeren, maar ook - en voor Weininger vooral - deze kon veranderen: de geest. De menselijke geest was in de Kantiaanse traditie voor Weininger superieur aan de natuur.

Omdat de geest superieur was aan de natuur kon er voor Weininger in de dagelijkse wereld wel sprake zijn van een strikte scheiding van de seksen, die genetisch gezien toch niet zoveel van elkaar verschilden. Er bestond echter volgens Weininger een mannelijke en een vrouwelijke geest. Het was dan ook zo dat zelfs de meest 'mannelijke' vrouw, nog bij verre de mindere was van de meest 'vrouwelijke' man.

Voor een goed begrip van deze wending in het betoog is het van belang te weten dat Weininger hierin wezenlijk beïnvloed is door Kant en Plato. De invloed van Kant - die de geest boven de werkelijkheid stelt - moge duidelijk zijn. Plato's invloed is terug te vinden in een theorie die Plato voor de kunst ontwikkelde. Schoonheid was volgens deze theorie niet een intrinsieke waarde van een bepaald object, maar een proces waarin dat object deelnam aan een 'hogere' waarde die 'schoonheid' heette, waardoor het object als het ware deze hogere waarde 'uitstraalde'.¹³ Voor Weininger waren vrouwen dan ook vooral wezens die op dezelfde wijze de absolute vrouwelijkheid, dus de absolute V uitstraalden. In feite bestonden er dan ook maar twee type mensen: de absolute M en de absolute V. Ook al was de werkelijkheid genuanceerder, hier was de kern van de menselijkheid te vinden.¹⁴

Met het vaststellen van de twee absolute seksuele typen begint Weininger aan het meest cruciale deel van zijn betoog. Voor dit deel verlaat hij echter steeds meer het pad van de wetenschap om steeds vaker metafysische elementen te kunnen invoeren. Zo verandert Weininger zonder verdere bewijslast de tegenstelling M - V in *geestelijk* - *lichamelijk*, aangezien dit volgens hem het meest essentiële van de tegenstelling weergaf. Geest versus lichaam was voor Weininger een tegenstelling die alle andere tegenstellingen incorporeerde. De tegenstelling geest - lichaam kon volgens Weininger verder gereduceerd

¹³ Deze gedachte is terug te vinden in zijn *Symposion*.

¹⁴ "Man ist Mann oder man ist Weib." *Geschlecht und Charakter*, 377.

worden tot de twee dingen die hij als het summum van geestelijkheid en lichamelijkheid zag: het genie en de geslachtsdaad.

In de opvatting dat geest en lichaam elkaars opponenten zijn heeft Weininger de ideeën van de romantiek eigenlijk logisch doorgevoerd. Afkeer van lichamelijkheid en drang naar hogere, geestelijke waarden was in zekere zin ook de zin van de romantiek. Ook het genie als hoogst bereikbaar stadium van de mens is een romantische notie en er zijn dan ook weinig perioden waar men zich zo intensief over dit fenomeen heeft gebogen. Weininger zag ook het genie als het absoluut creatieve, de absolute herinnering, de absolute ethiek, de absolute individu tegen de 'dierlijke' massa:

"Alle Individualität ist der Gemeinschaft feind: wo sie in höchster Sichtbarkeit wirkt, wie im genialen Menschen, zeigt sich dies gerade dem Geschlechtlichen gegenüber ... (als) ein instinktives Ausweichen vor der völligen körperlichen Gemeinschaft, ein *Vorbeiwollen am Koitus*. Denn einen wahrhaft bedeutenden Menschen, der im Koitus mehr sähe als einen tierischen, ekelhaften Akt, oder gar in ihm das tiefste, heiligste Mysterium vergötterte, wird es, kann es niemals geben."¹⁵

Wat was nu datgene wat het genie deed onderscheiden van de massa? Volgens Weininger was dat niet een kwestie van aanleg of talent, maar een door de geest te behalen prestatie, waarbij de mens een soort *Aha-Erlebnis* kreeg: een moment waarin de mens zijn bestaan en geschiedenis volledig begreep, een ogenblik waar in een flits de dingen in hun perspectief vielen en alles in harmonie was met elkaar. In dat ene moment werd de geest als het ware één met de kosmos, werd zelf een microkosmos: "*der bedeutende Mensch hat die ganze Welt in sich, der Genius ist der lebendige Mikrokosmos*."¹⁶ In dit moment was de geest ook niet één, maar alle mogelijke persoonlijkheden tegelijk: de heilige, de misdadiger, de leugenaar. Alle persoonlijkheden kon hij dan ook volledig begrijpen en met hen meevoelen. Een genie was pas waarlijk een genie als hij kon zeggen dat niets menselijks hem vreemd was.

De geschiedenis was dan volgens Weininger ook een geschiedenis van genieën. Alle grote momenten in de geschiedenis waren een uiting geweest van dit *All-Verstehen*. Wat Weininger tot de grote momenten van de geschiedenis rekende was echter weer behoorlijk selectief. Belangrijke krijgsheren en politici, eigenlijk alle 'mannen van de daad' waren niet geniaal, maar slechts begaafd in het beïnvloeden van bepaalde toevallige factoren in hun voordeel. Van de ware zin des levens hadden zij nooit iets begrepen. Nee, geniaal waren pas de kunstenaars die het *All-Verstehen* in creativiteit, in kunstwerken die de zin des levens tot uitdrukking brachten hadden omgezet. Geniaal waren ook de filosofen, die het *All-Verstehen* beschreven en trachten te doorgronden. Geniaal waren bovenal de religiestichters die de wereld ordenen naar de hogere maatstaven. Geniaal waren vooral niet de natuurwetenschappers die hun tijd verspilden aan het bestuderen van onbelangrijke details en totaal geen oog hadden voor de grote en belangrijke structuren en

¹⁵ *Geschlecht und Charakter*, 385.

¹⁶ *Ibidem* 220.

zodoende nooit 'cultuurwaarden' schiepen. Vooral voor chemici kon Weininger geen goed woord vinden:

"Wenn das noch Wissenschaft heißt! Mit der Chemie kommt Ihr wirklich nur den *Exkrementen* der Lebendigen bei. Warum ist denn die Chemie ganz in den Händen der Juden?"¹⁷

Genialiteit was volgens Weininger niets bijzonders, het lag allemaal in het bereik van de menselijke geest. Er was ook geen mens die in zijn leven nooit geniaal was geweest, die nooit die ene flits van waarheid had gezien. De ware kunst van het leven was het dan ook een soort permanente staat van genialiteit te bereiken, constant te leven in de hogere waarden en zich te vereenzelvigen met de absolute moraal. De ware overwinning van de mens was dan het overkomen van zijn eigen tijdelijkheid, het overwinnen van zijn stervelijkheid. Hij die na zijn dood nog voortleefde, hij die zichzelf tot absolute waarde kon verheffen - Weininger noemt dit "Wille zum Wert" - was het grootste genie: Beethoven, Wagner, Schopenhauer, Nietzsche en bovenal Jezus Christus.

Er was echter een kracht die de mens van dit doel afhield en hem voortdurend aan de aarde bond: de absolute V. Dit absoluut lichamelijke werd door Weininger vereenzelvigt met de geslachtsdaad, de meest 'bestiale' akt die een mens kon voltrekken. Waar M de genialiteit was, daar was V de absolute sexualiteit. V was dan ook het absolute tegendeel van M: zonder herinnering, zonder moraal, zonder individu, het pure biologische bestaan. Alle mensen die een grotere V dan M hadden - en op dit punt van de redenatie van Weininger is dat gelijk te stellen met alle vrouwen - werden beheerst door maar één gedachte: het uitvoeren van de geslachtsdaad, zo snel mogelijk en zo vaak mogelijk.

Volgens Weininger waren de vrouwen in te delen in twee groepen, die feitelijk hetzelfde wilden: de geslachtsdaad. Deze twee groepen waren de 'prostituée' en de 'moeder'. Iedere vrouw had de kenmerken van een van beide typen. Alleen waar de 'prostituée' er zelf op uittrekt, daar wil de 'moeder' dit via anderen bereiken. De 'moeder' probeert dan ook voortdurend mensen te koppelen, het liefst haar eigen dochters en sublimeert daardoor dus haar eigen verlangens in andere mensen. Moederliefde is slechts een verkapte drang naar de coïtus. De absolute vrouw kent ook geen liefde, maar alleen sexualiteit. De man is hierin anders dan de vrouw, want hij is niet voortdurend de sexualiteit, hij heeft tenminste nog de keuze. Voor Weininger was het beste bewijs hiervoor het mannelijk geslachtsorgaan, dat tenslotte ook niet voortdurend sexueel gericht was.¹⁸

Tot zover kan van Weiningers theorie tenminste nog gezegd dat zij tenminste wetenschappelijk klinkt en dat het een filosofische theorie op een biologische basis is. Het bovenstaande is ook in grote lijnen de inhoud van Weiningers dissertatie *Eros und Psyche* waarmee hij tenslotte het doctoraat verdiende. Na 1902 begint Weininger echter steeds meer in de ban te raken van de metafy-

¹⁷ Brief aan Swoboda van 2 juni 1902 gepubliceerd in: *Otto Weiningers Tod*.

¹⁸ *Geschlecht und Charakter*, 111.

sica en voegt hoofdstukken over joden en vrouwen toe, die meer een opsomming van vooroordelen dan van wetenschappelijke kennis zijn. Daarbovenop zet Weininger een metafysische finale die de theorie in zijn ogen completeert tot wellicht het grootste boek ooit geschreven in de geschiedenis na de bijbel.

Na een uitgebreid stormlopen tegen alles wat vrouwelijk is voegt Weininger een nieuw aspect aan zijn theorie toe. Volgens hem kan de tweedeling M/V namelijk ook toegepast worden op hele samenlevingen in plaats van op individuele mensen. Ook culturen verschillen van elkaar zoals mensen onderling verschillen. Een cultuur kan creatief, opbouwend, kortom voornamelijk M zijn. Een cultuur kan echter ook degenererend en dus V zijn. Een voorbeeld van zo'n laatste cultuur was het Romeinse Imperium op het laatst van zijn bestaan. Maar het duidelijkste voorbeeld van een cultuur onder de invloed van V was volgens Weininger het jodendom.

Hoe kon het zijn dat een cultuur degenereerde en beheerst werd door V? Terugkerend naar de biologische basis zien we hoe via de wet op de aantrekkingskracht partners in de natuur geselecteerd worden. Volgens Weininger leverde deze natuurlijke selectie het meest gezonde nageslacht op: een 'natuurlijk' sterk ontwikkelde M. Wanneer echter in de menselijke gemeenschap de natuurlijke selectie het onderspit moest delven tegen economische en politieke belangen dan was het vaak zo dat de partners elkaar niet meer aanvulden in M en V, maar dat een component oververtegenwoordigd was. Het nageslacht van zulk een ouderpaar kenmerkte zich dan ook altijd door een overgrote V. Hield zich zo'n praktijk eeuwenlang vol - en het zal niemand verbazen dat Weininger meende dat dit bij de joden het geval was - dan kon een gehele gemeenschap, een gehele cultuur gedomineerd worden door het absolute vrouwelijke en dien tengevolge degenereren.¹⁹

Het jodendom was daarmee de kwaadste kracht in de wereld, zelfs kwader nog dan alle vrouwen bijelkaar. Eigenlijk was er maar een cultuur die het predikaat 'mannelijk' verdiende en dat was natuurlijk de 'arische', germaanse cultuur. Weininger zou zich met deze uitlatingen ongetwijfeld in het rijtje hebben kunnen scharen van 'grote' anti-semiten, ware het niet dat hij zelf jood was. Weiningers anti-semitisme is echter niet te vergelijken met wat wij vandaag de dag onder die term verstaan. In Weiningers tijd was er sprake van twee soorten anti-semitisme. Enerzijds de 'eenvoudige' opvatting dat iedereen jood was die van joodse komaf was en anderzijds het 'hogere' anti-semitisme - van onder andere Houston Stewart Chamberlain -, dat uitging van het platoonse 'idee' van de jood. Jood was je dus niet door afkomst, maar door een bepaalde *mentale instelling*. Jood was dus iedereen die zich als zodanig (en daarin verschilden de interpretaties soms nogal) gedroeg en kon dus best ook een niet-jood zijn. Zo vond Weininger het gebruik van slogans als "Kauft nur bei Christen" een typische uiting van jodendom.²⁰ Weininger noemt zelfs de door hem bewonderde Richard Wagner als voorbeeld van iemand die zijn hele leven tegen zijn eigen 'joodsheid' heeft gestreden. En de grootste anti-semiet uit de geschiedenis was voor Weininger niemand minder dan Jezus, die dus ook niet voor niets door joden aan het kruis werd gebracht.

¹⁹ *Ibidem* 49.

²⁰ *Ibidem* 413.

Met Jezus Christus doet zich tevens de figuur aanmelden die Weininger alles in een nieuw perspectief deed zien. Weininger had tenslotte het stichten van een religie als grootste daad van een genie bestempeld en de grootste onder de religiestichters was ongetwijfeld Jezus geweest. Weininger begon dan ook zijn hele theorie te herzien vanuit het christendom en koos daarbij voor de meest strakke en individuele aanpak die hij kon vinden; een protestantisme vergelijkbaar aan dat van Kierkegaard.

Het bleek al gauw dat Weininger zijn eigen theorie uitstekend in een christelijk kader kon inpassen. Tenslotte had hij een theorie geschapen waarin goed en kwaad elkaar bestreden in het karakter van iedere mens. Weininger raakte er dan ook steeds meer overtuigd dat het kwaad in de wereld, het absolute V, een werk van de duivel moest zijn. Het goede, het absolute M, ging hij daarentegen steeds meer aan God binden. Wat anders kon het idee van de geest als micro-kosmos zijn dan een in-God-zijn, een manier om de schepping te begrijpen en te herleven. Daarom hechte Weininger ook erg aan de gedachte dat de mens in zo'n moment eigenlijk alle karakters kon begrijpen en mee kon voelen in iedere mens. De term die Weininger hiervoor gebruikt is *meelijden*. Een genie was dan pas ook een genie als hij kon meelijden met de mensen zoals Jezus aan het kruis voor alle mensen had geleden.

Dat zijn theorie zo prima in het christendom paste, moet Weininger ertoe hebben aangezet ook de volgende stap te durven nemen; de mens was volgens het christendom tenslotte met een bepaald doel op aarde. Dit doel, het overwinnen van zijn zonden, kon ook in Weiningers theorie geplaatst worden. Want wat anders kon de hoofdzonde zijn dan een voortdurend toegeven aan de absolute lichamelijkeheid, de absolute V. Weininger appelleerde hier tenslotte aan alle mannen, de vrouwen konden tenslotte niets doen. Zij waren de absolute lichamelijkeheid en konden niets anders dan verlangen naar de coïtus. De mannen hadden echter nog een keus. Hun grote zwakte was dat zij voortdurend toegaven aan de verlangens van de vrouwen en daardoor de absolute M, de absolute geest niet konden bereiken.

Het probleem en daarmee het hele lijden van de mens op aarde kon volgens Weininger opgelost worden als alle mannen ieder verder sexueel contact aan de vrouwen zouden weigeren en zich alleen nog maar met geestelijke zaken zouden bezighouden; met het bereiken van de absolute M.

"Die Verneinung der Sexualität tötet bloß den körperlichen Menschen und ihn nur, um den geistigen erst das volle Dasein zu geben.

Darum kann es auch nicht sittliche Pflicht sein, für die Fortdauer der Gattung zu sorgen, wie man dies so oft behaupten hört. Es ist diese Ausrede von einer *unverföhrten Verlogenheit* ...

Im Gegenteil: es ist unmoralisch, ein menschliches Wesen zur Wirkung einer Ursache zu machen, es als Bedingtes hervorzubringen, wie das mit der Elternschaft gegeben ist."²¹

²¹ O. Weininger, *Taschenbuch und Briefe an einem Freund*. Uitgegeven door Arthur Gerber (Wenen en Leipzig 1919) 28.

Door de sexuele onthouding zou alleen het lichaam en daarmee het absolute V sterven, maar de absolute M, de geest, zou overleven. Pas dan zou de mens weer waarlijk in het paradijs leven.

In juni 1903 wordt *Geschlecht und Charakter* aan de openbaarheid prijsgegeven. Otto Weininger heeft alle reden om tevreden te zijn. Het boek wordt gepubliceerd in een belangrijke wetenschappelijke reeks door een gerenomeerde uitgever. Desondanks vervalt hij weer in depressies en gaat om de druk te ontwijken weer op reis, ditmaal naar Italië. Alhoewel de eerste reacties op het boek redelijk positief te noemen zijn, lijkt ieder woord van kritiek er toch een teveel voor Otto Weininger. Vooral als de eerste beschuldigingen van plagiaat al snel de kop opsteken. Uit het feit dat deze vooral worden geuit door Paul Julius Moebius, de 'primus inter pares' op het gebied van het 'wetenschappelijk antifeminisme', had Weininger ook kunnen concluderen dat hij er zeer wel in geslaagd is zijn opzet. Weininger wordt echter steeds depressiever en kan zich eigenlijk alleen nog maar uiten in aforismen.²² Bij zijn terugkomst in Wenen in huurt hij een kamer in het sterfhuis van Beethoven waar vijf dagen later de al bekende afloop plaatsvindt.

Was de publicatie van *Geschlecht und Charakter* nog redelijk anoniem gebleven, de opmerkelijke zelfmoord van de auteur maakt van het werk op slag een bestseller. Vooral door de openlijke professorenruzies, de plagiaatsaffaires en de ruime publieke aandacht aan Weininger werd het boek een absolute *must* voor iedere Wener. Al in november kwam er een tweede druk, al snel gevolgd door nog meer. Twintig jaar na de dood van Weininger was men al toe aan de vijfentwintigste druk en tot de Tweede Wereldoorlog verschenen er nog eens drie.

Een bijzonder aspect van *Geschlecht und Charakter* was dat het werk alleen maar bewondering of afgunst leek op te roepen, zonder meer een reden voor het succes. Het kamp van de bewonderaars lijkt ons vandaag de dag echter het meest imposant, aangezien zich daar namen verzamelden die ook vandaag nog tot de verbeelding spreken. Zo ongeveer alle belangrijke schilders, componisten en schrijvers die wij aan met modernisme in Wenen associëren hebben zich laten beïnvloeden door Weininger. Op de begrafenis van Otto Weininger liepen figuren mee als Stefan Zweig, een pas veertienjarige Ludwig Wittgenstein en Karl Kraus die een krans droeg van August Strindberg.

In de (bijna uitsluitend conservatieve) krantenwereld was onderwijl al een felle discussie gaande over het fenomeen Weininger. Weiningers professoren maakten in allereil duidelijk dat zij met het werk niets te doen wilden hebben. Andere grote professoren meenden dat *Geschlecht und Charakter* het werk van een gek moest zijn en weer anderen trachten te bewijzen dat dit ook zo was. Als podium voor de Weininger-verdedigers diende vooral Kraus' *Fackel*. Kraus zelf sneerde over het feit hoe men in de pers het overlijdensbericht had weggedrukt tussen "Brandwunden erlitten" en "Unter die Schutzvorrichtung geraten" om vervolgens een vertrouwde aanval op de *Neue Freie Presse* te openen, die alles gedaan had om Weininger maar niet als normaal te hoeven presenteren.

²² Door zijn vriend Moriz Rappaport uitgegeven als: O. Weininger, *Über die letzten Dinge* (Wenen en Leipzig 1903).

Bijzondere aandacht verdienen overigens nog de plagiaatsaffaires, die in de pers breed uitgemeten werden. De eerste die Weininger van plagiaat beschuldigde was de Leipziger arts Moebius, die tal van werken had gepubliceerd over de 'natuurlijke minderwaardigheid' van de vrouw. Weininger had volgens hem veel ideeën gewoon van overgenomen en als de zijne gepubliceerd. Een veel interessantere aanklacht kwam uit Berlijn van de arts Wilhelm Fließ. Fließ was een vriend van Freud die zich, evenals Moebius serieus bezighield met minder wetenschappelijk te noemen proeven als het schedelmeten en wiens vriendschap met de grote leermeester tegenwoordig nogal eens angstvallig verzwegen wordt door getrouwe Freudianen. Fließ had in 1897 een boek gepubliceerd met de titel *Die Beziehungen zwischen Nase und weiblichen Geschlechtsorganen, in ihrer biologischen Bedeutungen dargestellt*. Uit dit werk en uit ideeën die Fließ aan Freud had toevertrouwd, had Weininger volgens Fließ zijn inspiratie geput. Zo zou de gedachte dat iedere mens in wezen bisexueel was van hem zijn en via Freud doorgegeven zijn aan Swoboda en Weininger, die het als hun vinding presenteerden. Fließ verweet dat vooral zijn vriend Freud, aangezien deze het werk van Weininger nog voor de publicatie had gezien en had kunnen tegenhouden. Freud wist op al deze beschuldigingen eigenlijk geen goed antwoord te bedenken waardoor de betrekkingen tussen de beide mannen definitief tot een einde kwamen.

Freud zelf had overigens ook reden tot klagen gehad, want Weiningers ideeën vertonen soms een frappante overeenkomst met die van hem. Zo is bijvoorbeeld het idee dat er een natuurlijke basis voor menselijk gedrag zou zijn ook het wezenlijke punt voor Freud. Verder zijn de M en de V bij Weininger goed te vergelijken met de levens- en de doodsdrijf die Freud in ieder mens een strijd zag uitvoeren. Het is ook zeker niet zo dat Weininger een origineel denker geweest is, alhoewel de vele verwijten van plagiaat zeker niet allemaal stand kunnen houden. Vele van die ideeën hingen als het ware al in de lucht en het is vooral de 'verdienste' van Weininger geweest, dat hij ze als eerste 'geplukt' heeft. Kant, Plato, Nietzsche, Freud; allen hebben zij bijgedragen aan het fenomeen Otto Weininger. Het bijzondere van Weininger was dat hij allen in één theorie wist te gebruiken en het geheel met een stelligheid beweerde, die onvermijdelijk aan Ludwig Wittgensteins *Tractatus* doet denken, ware het niet dat Wittgenstein juist een van de grootste bewonderaars van Weininger is geweest.²³

Freud heeft echter nog zijn posthume wraak op Weininger gekregen, doordat deze al snel een geliefd onderwerp werd voor Freudiaanse beschouwingen. Weininger bood dan ook alle gelegenheid voor een dergelijk onthaal: negatieve Oedipus-complexen, narcisme, masochisme en doodsdriften alles was wel in het leven van de jonge 'charlatan' terug te vinden.²⁴ Ook Freud zelf heeft zich, in tegenstelling tot zijn volgelingen weliswaar gematigd, maar niet

²³ Zie hiervoor A. Janik, *Essays on Wittgenstein and Weininger* (Amsterdam 1985). Helaas kan dit werk niet begrepen worden zonder de al langer durende discussie of Wittgensteins filosofie nu Engelse of Weense wortels heeft en waarin Janik een vooraanstaande rol speelt. Het zal niemand verbazen dat hij Weininger zo'n beetje als geestelijke vader van Wittgenstein presenteert. Desondanks lijkt de bewondering van deze voor Weininger in zijn leven een belangrijke rol gespeeld te hebben.

²⁴ Voor een goed overzicht van meerdere Freudiaanse theorieën over Weininger zie D. Abrahamsen, *The mind and death of a Genius* (New York 1946).

ook bepaald lovend over Weininger uitgelaten, al erkende hij wel dat deze een "Hauch von Genius" gehad had:

"Weininger, jener hochbegabte und sexuell gestörte junge Philosoph, der nach seinem merkwürdigen Buche "Geschlecht und Charakter" sein Leben durch Selbstmord beendigte ... stand als Neurotiker völlig unter der Herrschaft infantiler Komplexe ... und der Kastrationskomplex war der stärkste von allen."²⁵

Ook vandaag de dag zijn de meningen over Weininger niet zoveel anders dan die van zijn tijdgenoten. Nog steeds roept de naam Weininger de meest verschillende reacties op. Anti-semitisme, anti-feminisme zijn doorgaans de meest gebruikte beschuldigingen. Maar tussen alle beschuldigingen speelt toch weer voortdurend de bewondering voor de rijpheid en kennis, die hij op zo jonge leeftijd al bezat. Toch blijven in de moderne beschouwingen de negatieve aspecten de boventoon voeren. De vrij recente vertaling van *Geschlecht und Charakter* in het Nederlands bevestigt dit beeld nog eens. In de recensies die op de publicatie volgden wordt gesproken over een "gevaarlijk boek" en er wordt zelfs de vraag aan de orde gesteld of het boek wel überhaupt vertaald had mogen worden. Tot zover dus niets nieuws in tachtig jaar.

Er is echter een aspect dat wel is veranderd in die tijd en het is een aspect dat Weininger minder zou hebben geheugd. Otto Weininger is namelijk geheel en al verdwenen van de lijst van belangrijke historische personen. Wie vandaag de dag de naam Weininger noemt zal zeker geen open deuren intrappen en de kennis van zijn werk en zijn betekenis beperkt zich toch voornamelijk tot een select groepje mensen. Sinds de introductie van zijn werk in het Nederlands lijkt de belangstelling voor hem weer enigszins toegenomen, maar dat het ook maar enigszins het niveau haalt van voor de oorlog valt nog maar sterk te betwijfelen.

De redenen van het in vergetelheid raken van Weininger zijn vrij duidelijk. Allereerst werd *Geschlecht und Charakter* geschreven voor en in een discussie die aan het begin van deze eeuw duidelijk leefde en die werd gevoerd met argumenten, waarvan wij met ons modern gedachtegoed niet veel begrip voor kunnen opbrengen. De discussie waarvan Weininger deel uitmaakte is afgelopen en op veel punten achterhaald. Daardoor is *Geschlecht und Charakter* voor ons dan ook een boek zonder zeggingskracht, dat doordat het door de geschiedenis zo is achterhaald zelfs grotesk en exentriek moet voorkomen. Het is niet meer dan een bijzonderheid van een verleden tijd, een "filosofisch fossiel" zoals W.F. Hermans het in zijn recensie in de *NRC* zo treffend uitdrukte.

De belangrijkste oorzaak daarvan is ongetwijfeld Weiningers anti-semitisme en anti-feminisme. Want ondanks het feit dat Weininger zich als een geleerde beschouwde en in zijn tijd ook als zodanig gezien werd, was er in de naoorlogse wereld geen plaats meer voor dergelijke uitingen, nadat Adolf Hitler had aangetoond met welk een waanzinnige perfectie zulke ideeën konden toeslaan. Dat Weininger zich zeer zeker niet als een geestesverwant van

²⁵ S. Freud, 'Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben' in: idem, *Gesammelte Werke* bd. 7 (Londen 1941) 271.

Hitler gevoeld zou hebben en dat de historisch juiste nuance in de strijd tegen het antisemitisme ten onder ging deed weinig ter zake. Alhoewel er nog steeds het hardnekkige gerucht heerst dat Hitler ooit Weininger als "der einzige vernünftige Jude" bestempeld zou hebben, verdween ook de geest van Weininger in de brandende massa. Maar dan niet nadat Weininger al het oordeel over zich zelf had geveld.

De natuurwetenschappen kennen een aangenaam voordeel boven de sociale wetenschappen: Zij gaan namelijk over een 'dode' wereld en de wetenschapper kan alles afstandelijk in zijn reageerbuisjes voor zijn neus zien gebeuren. De sociale wetenschapper daarentegen ziet zich steeds met één probleem geconfronteerd: Hij bestudeert de mens en kan daarbij niet om het feit heen dat hij ook zelf een mens is. Wanneer hij een theorie voor de mensheid ontwerpt zal hij die dus bovenal op zich zelf toepassen. Het gevaar dat hij daarbij, om met Schnitzler te spreken, in het 'wijde land' verstrikt raakt is niet denkbeeldig. Otto Weininger creëerde uit zo'n geïdealiseerd zelfportret een theorie, die hij met zulk een ijzeren logica perfectioneerde dat er voor hem zelf uiteindelijk maar één keuze mogelijk was, namelijk zelf God proberen te worden of anders niets.

Desondanks zijn er ook wel degelijk positieve elementen in het werk van Weininger te ontdekken. Hoe had Weininger anders zoveel tijdgenoten kunnen inspireren? Zijn theorie bood een uitweg van het positivisme, dat de wereld als een veredelde blokkendoos beschouwde. Karl Kraus, die als grootste denker van zijn tijd gezien wordt, is misschien wel de nauwste geestesverwant van Weininger geweest. Net als Weininger was hij jood en antisemiet, net als Weininger was hij een revolutionair met reactionaire ideeën en net als Weininger was Kraus een wereldverbeteraar. Samen vormden zij een basis voor het Oostenrijkse modernisme, dat nog grote momenten zou kennen. Kraus wist echter zijn teleurgesteld idealisme in een briljant cynisme te verwerken, waar Weininger alleen zelfhaat kon voelen. Otto Weininger was aan zijn genialiteit ten onder gegaan.